

KURTULUŞUNUN 94. VE 95. YILDÖNÜMLERİNDE ERZURUM

Mukaddes ARSLAN*

Erzurum'un Kurtuluş Yıldönümleri Panelleri zinciri dâhilinde, Baőbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı -AKDITYK ATAM- ile Erzurum İktisadi Sosyal Araştırma ve Yardımlaşma Vakfı -ESAV- işbirliğinde iki Panel düzenlendi. "Kurtuluşunun 94. Yıldönümünde Erzurum" konulu Panel, 15 Mart 2012 tarihinde, Ankara'da Milli Kütüphane Konferans Salonu'nda; "Kurtuluşunun 95. Yıldönümünde Erzurum" konulu Panel ise, 20 Mart 2013 tarihinde, Ankara'da Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Konferans Salonu'nda gerçekleştirildi. Bu Şekilde Resmi bir devlet-kamu kurumu olan Baőbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve bir STK -Sivil Toplum Kuruluşu-Mahalli Vakıf işbirliğinde ilk kez gerçekleştirilen, İl Kurtuluş Yıldönümü Anma ve Kutlama Panel ve Törenleri ile Kurum tarihinde bir "ilk"e imza atıldı. Dolayısıyla icra edilen bilimsel, sosyal ve kültürel amaçlı program tarihe geçti ve tarih sahifelerinde yer aldı.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ile Erzurum İktisadi Sosyal Araştırma ve Yardımlaşma Vakfı işbirliğinde, 15 Mart 2012 ve 20 Mart 2013 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen "Kurtuluşunun 94. ve 95. Yıldönümünde Erzurum Panelleri" açılış konuşmaları ve bildirimleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından kitap halinde yayımlandı. Eserin künyesi Şu Őekildedir:

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Uzmanı, Ankara / Türkiye, mukaddesarslan11@gmail.com

Kurtuluşunun 94. ve 95. Yıldönümünde Erzurum, Panel Bildirileri, (15 Mart 2012 - Ankara / 20 Mart 2013 - Ankara), Hazırlayan: Mukaddes ARSLAN, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2015, XII+285 s.

Eser şu kısımlardan oluşmaktadır: 2012 ve 2013 Yılı Panel Programları (s.III), 2012 ve 2013 Yılı Panel Katılımcıları (s.VII), Sunuş (s.XI); 2012 Yılı Paneli Açılış Konuşmaları: ESAV Genel Başkanı Veysel Karani AKSUNGUR (s.3), AKDITYK ATAM Eski Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (s.7), Erzurum Eski Valisi Sebahattin ÖZTÜRK (s.11); 2012 Yılı Paneli Bildirileri: Enver KONUKÇU: “Kurtuluş-Kırım ve Erzurum” (s.17), Selma YEL: “Erzurum Kongresi’nin İstiklal Savaşındaki Yeri ve Önemi” (s.29), Murat KÜÇÜKÜĞURLU: “Cumhuriyet Döneminde Erzurum” (s.43), Hikmet KOÇAK: “Erzurum’un Bilimsel Gelecek Vizyonu” (s.59); 2013 Yılı Paneli Açılış Konuşmaları: ESAV Genel Başkanı Veysel Karani AKSUNGUR (s.87), AKDITYK ATAM Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN (s.91), AKDITYK Başkanı Prof. Dr. Derya ÖRS (s.95); 2013 Yılı Paneli Bildirileri: Ercan DEMİRCİ: “Kuruluşundan 20.yy. Başlarına Kadar Erzurum Tarihi” (s.101), İbrahim Ethem ATNUR: “İşgalden Kurtuluşa Erzurum” (s.107), Mukaddes ARSLAN: “Erzurum Kongresi ve Tarihi Önemi” (s.115), Atila BEDİR: “Erzurum’un Yatırım ve Gelişme Potansiyeli” (s.131); Panel Haberleri: 1- Basın Haberleri (s.157), 2- Fotoğraflar (s.197); Ekler: 1- Atatürk’ün Sözlerinde Erzurum (s.219), 2- Şiirlerde Erzurum (s.223), 3- Erzurum Kent Bilgisi (s.241), 4- Fotoğraflarla Erzurum (s.263); Dizin (s.277).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan ‘Sunuş’ yazısında, Erzurum’u bir serhat şehri olarak nitelemekte, serhat şehirlerinin kaderi üzerinde durmakta ve “Tarihleri hem şanlı sayfalarla doludur, hem de hüznü sayfalara sahiptir” demektedir (s.XI). Prof. Beyhan devamla “13. yüzyılın ilk yarısında bir Moğol istilasına uğramış; Erzurum büyük bir tahribat görmüştür. Malazgirt Meydan Muharebesi tabii bir dönüm noktasıdır Erzurum için. 1071 tarihi İslam hâkimiyetinin bu coğrafyada teessüs ettiği, dolayısıyla pekiştiği bir tarihtir. Yakın tarihte ise, üç Erzurum işgalini görmekteyiz. Birincisi, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında. 93 Harbi olarak bilinen 1877-78, Osmanlı-Rus Savaşı’nda, Erzurum halkı, savaşın etkisini büyük ölçüde gördü. 1914’de Rus işgali sırasında, Erzurum halkı tarihin tanıklık ettiği büyük travmalardan birini yaşadı” ifadelerini kullanmakta (s.XI) ve Erzurum’un, ülkemizin düşman işgalinden kurtuluşuna bedel emeğini,

kanlarını, canlarını ortaya koyan kahramanlarımızı, şehitlerimizi şükranla andığını belirtmektedir (s.XII).

15 Mart 2012 tarihinde yapılan “Kurtuluşunun 94. Yıldönümünde Erzurum” Panelinin Açılış Konuşmaları sırasıyla; Erzurum İktisadi Sosyal Araştırma ve Yardımlaşma Vakfı -ESAV- Genel Başkanı Veysel Karani Aksungur, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Eski Başkanı Prof. Dr. Cezmi Eraslan ve Erzurum Eski Valisi Sebahattin Öztürk tarafından yapılmıştır. Bu konuşmalarda Erzurum kenti ve Kurtuluş gününün önemine değinilmiştir.

Veysel Karani Aksungur açılış konuşmasında, “Erzurum gerek coğrafi konumu, gerekse stratejik konumu ve yetiştirdiği insanlar itibarıyla Anadolu’muzun en önemli şehirlerinden birisidir. Çeşitli zamanlarda işgal ve saldırılara maruz kalmıştır. Ancak varlığını ve kimliğini muhafaza ederek, ülkemize çok büyük katkılarda bulunmuştur” diyerek, Erzurum’un Rus ve Ermeni işgallerine karşın 12 Mart 1918’de tekrar özgürlüğüne kavuştuğunu, vatanın kurtarılması ve kalkınmasında tarihsel fonksiyonunda yerini aldığını belirtmiştir (s.3). “Şüphesiz Erzurum’un kurtuluşu Erzurumlular için önemli olduğu gibi, Türkiye için de önemlidir. Çünkü Erzurum’un kurtuluşu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşuna da bir zemin oluşturmuştur... Erzurum, Erzurum Kongresi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına başlangıç yaptığı gibi, yetiştirdiği bilim, tefekkür, sanat ve siyaset adamları ile de ülkemizin gelişmesine ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuştur” (s.5).

Prof. Dr. Cezmi Eraslan açılış konuşmasında; “Osmanlı son döneminde savaş ve işgal acılarıyla yoğrulmuş bir şehrimizden bahsediyoruz Erzurum dediğimizde. Tabii ki bu süreçte yaşanan sıkıntılar, Mondros Mütarekesi’yle en önce harekete geçen milli bağımsızlık meşalesini yakan yerlerden birisinin de Erzurum olmasına imkân sağlamıştır. Bir manada şehrin her yönüyle topyekûn mücadele alarmına geçtiğini söylemek mümkün” demekte (s.7) ve Erzurum Kongresi ile alakalı olarak, “Bu kongrede alınan kararlar ki bütün ülkeye ümit ışıkları, kurtuluş ışıkları şuleleri saçan, kararları Sivas’ta taçlanarak Misak-ı Milli’yi oluşturan ve tarihi boyunca esaret kabul etmemiş bu milleti yeniden şahlandıran bir sürecin mimarı olma durumundadır” ifadelerini kullanmaktadır (s.8).

Sebahattin Öztürk ise açılış konuşmasında, “Erzurum hakikaten Türk kültürünün onsuz olmaz bir parçası... Eğer bir Erzurum olmasa, bizim Anadolu’da oluşturduğumuz bin yıllık bir kültür, çok büyük bir şekilde noksanlığını bize

göstermiş olurdu” diyerek (s.11), Erzurum’un üç kere işgal gördüğünden bahsetmektedir. “1828-29 Rus işgalini görmüş, İkincisi 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda ki göç ve son olarak da 1915’den sonra Rus işgaliyle birlikte oluşan bir göç hareketi var ki bu en dramatik, en yakın zamana dâhil olanıdır (s.12). Öztürk konuşmasına devamla, Erzurum’un Türkiye’nin tarihine, siyasetine, kültürüne, sosyolojisine çok büyük entelektüel değerler katmış ve Cumhuriyetin temellerinin atıldığı bir şehir olduğunu ifade etmiştir (s.12).

Enver Konukçu “Kurtuluş-Kırım ve Erzurum” başlıklı bildirisinde, “Erzurum 12 Mart 1918’de, Erzincan Mütarekesi ve az sonra yürürlüğe giren Brest-Litovsk Antlaşması ile tekrar şanlı bayrağımıza kavuşmuştur” demektedir (s.17). Erzurum’un Ruslar ve Ermeniler tarafından işgali ile ova köyleri ve şehir halkı Erzurum’u ağır şartlarda terk etmişti. Mevsim kıştı. “Yaya, at ve katır sırtında gidenler gibi öküzlerin çektiği kağnılar da beyaz cehennem içinde Ilıca ve Aşkale taraflarına çekilip gitmekteydi... Cepheden gelen haberler göç dalgalarını trajik şekilde daha da artırdı. Sivas’a ulaşanların çoğu büyük kayıplar verdi. Donanlar, uçuruma düşenler, hasta ve aç olanlar XX. yy.’ın en kanlı trajedisini sergilemekteydiler. Kıyametin küçük örneği bu yollarda yaşandı” (s.21). Konukçu’nun ifadesine göre, çok ağır bedel ödenerek Erzurum’un kurtuluşu, 12 Mart 1918’de gerçekleştirildi ve bu tarihi görevi 1. Kafkas Kolordusu ve Komutanı Kazım Karabekir üstlenmiş idi (s.22). “Erzurum Büyük Kongresi ile sadece Erzurum’un, doğunun kaderi değil, Türkiye’nin temellerinin de atılması bu çalışmalar sayesinde olmuştur (s.26).

Selma Yel “Erzurum Kongresinin İstiklal Savaşındaki Yeri ve Önemi” başlıklı bildirisinde, Milli Mücadele’nin öncelikle psikolojik savaş sürecinin çok dikkatli bir şekilde uygulanmasıyla başarıldığına dikkat çekmekte ve “Bu kapsamda halkın memleketin istikbaline dair bilgilendirilmesine büyük önem verilerek, öncelikle Rumların, Ermenilerin Anadolu’da vatan kurma hayalleri ve Türk’ün buna karşı kendi vatanını koruması gerektiği inancının verilmesine çaba sarf edilmiştir” demektedir (s.29). “Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar son derece önemli olup, İstiklal Savaşı’nın amaçları açık ve net bir şekilde ortaya konmuştur... İstiklal mahiyeti de Erzurum’da bu şekilde şekillendirilmiş olup, kayıtsız şartsız tam istiklaldir. İstiklal Savaşı’nın gerçekten de ulaşılması o gün için çok zor görülen asıl hedefi de budur. Erzurum bu manada Misak-ı Milli’nin doğduğu şehirdir. Fakat ismi konmamış bir çocuk olarak doğmuştur” (s.37). Selma Yel konuşmasının son kısmında, Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Muhtaç olduğunuz kudret damarlarınız-

daki asil kanda mevcuttur' ifadelerine yer vererek, "Burada damarlarımızdaki kırmızı kan kastedilmiyor. Milletimizin hafızası, tarihi kastediliyor. Eğer geçmişteki tecrübelerden istifade ederseniz, ne zaman nerede zorluk yaşarsanız geriye dönüp baktığınızda o cesareti ve o yol haritasını mutlaka bulacaksınız dediğini" belirtmektedir (s.41).

Murat Küçükugurlu "Cumhuriyet Döneminde Erzurum" başlıklı bildirisinde, Erzurum'un Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra üç defa Rus işgaline uğradığını, her işgalden büyük yaralar alarak çıktığını, bu işgallerden sonuncusunun I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştiğini ve işgalin yaklaşık iki yıl sürdüğünü, bu dönemde Ermeni çetelerinin Erzurumlulara yaptıkları kıyımı anlatmaktadır (s.43). Küçükugurlu, Münir Alpagut'tan naklen, savaşın Erzurum'a verdiği zararlardan bahisle, "Birinci Cihan Harbinden evvel Erzurum'un 85 bin nüfusu vardı... Birinci Cihan Harbi memleketimiz üzerinden bir kâbus ve fırtına gibi geçti... Burada kalanların hepsi Ermeni satırından geçti. Şehrin üçte ikisi düşmanlarımız tarafından yakıldı, yıkıldı. Muhacirlikten döndükten sonra şehrin nüfusu 8 bine inmişti. Erzurum baştanbaşa bir taş yığınınan, harabeden ve yangın yerinden başka bir şey değildi" demekte ve (s.43-44) Cevat Dursunoğlu'nun "Savaştan önce 80.000 nüfusu besleyen, çarşılarında, pazarlarında kalabalıktan geçilmeyen gösterişli bir sınır kenti olan Erzurum, 1918'de bir köy harabesi haline gelmişti" sözlerini aktarmaktadır (s.44). Ahmet Hamdi Tanpınar ise, "Hiçbir yerde memleketin Birinci Cihan Harbinde geçirdiği tecrübenin acılığı burada olduğu kadar vuzuhla görülmezdi. Bu, eski ressamların tasvir etmekten hoşlandıkları şekilde ölümün zaferi idi..." demektedir (s.44). Küçükugurlu, Erzurum'da 1924'te yaşanan deprem ve Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım ile beraber yaptığı Erzurum ziyareti (s.45-46), Başvekil İsmet İnönü'nün Atatürk'ün emriyle başlayan 1935 tarihli doğu gezisi ve raporu (s.51), Ankara-Sivas demiryolunun Erzurum'a ulaştırılması (s.53), Atatürk Üniversitesi'nin 1957'de temelinin atılması (s.56) gibi farklı konulara değinmekte ve "Erzurum, üzerinde bulunduğu coğrafyanın kilidi olduğundan, tarihin her hassas döneminde ön plana çıkan bir şehir olmuştur... Erzurum tarihi bir şehir değildir; tarihin ta kendisidir. Bu tarihi iyi anlamak, ondan ders çıkarmak, dertleriyle alakadar olmak ve ona sahip çıkmak bir vatan borcudur" (s.57) demektedir.

Hikmet Koçak'ın, "Erzurum'un Bilimsel Gelecek Vizyonu Sunumu", "Atatürk Üniversitesinin 55. Yılı/1957-2012" başlığı ile başlamaktadır. "Erzurum tarih boyunca bir eğitim ve kültür ocağı oldu. Selçuklu ve Osmanlı döneminde

Çifte Minareli, Yakutiye, Ahmediye, Kurşunlu, Pervizoğlu, Şeyhler ve Kadioğlu Medreselerinde yüzlerce bilim adamı ve âlimin yetiştiği kent, bu hüviyetini günümüzde de sürdürmektedir” (s.59). Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1937’de T.B.M.M.’nde yaptığı konuşmada Doğu Anadolu’da büyük bir üniversite kurulması gereğini ifade etmiştir (s.60). Atatürk Üniversitesi 1957’de kurulmuş ve 17 Kasım 1958’de bir ortaokul -Şair Nef’i- binasında Ziraat ve Fen-Edebiyat Fakültelerinde 135 öğrenci ile eğitime başlamıştır (s.61-62). Günümüzde Atatürk Ün. nin 61 akademik birimi, 2523 akademik personeli, 3457 idari personeli ve 71.034 öğrencisi bulunmaktadır (s.63-64). Sunumun diğer kısımlarında: Akademik Yayınlar, Üniversitenin Vizyon ve Misyonu, Değerler, Projeler, Açık Öğretim, Uzaktan Eğitim, Sürekli Eğitim, Lisansüstü Eğitim, Teknokent, Nanobilim, Nanoteknoloji; Bilim, Müze Doğa ve Eğitim Parkı, Projesi, Kongre ve Kültür Merkezi, Engelli Eğitim Merkezi, Engelliler Kış Sporları Merkezi, Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Avrasya İpekyolu Üniversiteler Toplantısı, Yaz ve Kış Okulları (s.66-76) ile, “Erzurum Atatürk Üniversitesi Mezunları ve Mensupları Derneği (ERATÜN) ve Atatürk Üniversitesi işbirliğinde 29 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihlerinde gerçekleştirilecek olan eski mezunların Erzurum’da buluşması (s.77), Doğu Anadolu Gözlem Evi, Atatürk Üniversitesi Merkezi Araştırma Laboratuvarları hakkında açıklayıcı bilgiler, istatistiki rakamlar, grafikler ve tablolar bulunmaktadır (s.78). Sunumun Sonuç kısmında ise; tarımsal üretim ve organik tarım endüstrisinin gelişimi, elektronik teknolojisinin gelişimi, Erzurum’un yazılım, donanım ve bilişim üssü haline getirilmesi, Erzurum’un eğitim, turizm ve sporda marka şehir haline getirilmesi, açık öğretim ve uzaktan eğitimle ekonomik canlılık ve eğitim turizminde hareketliliğin sağlanması, sürekli eğitim ve hayat boyu eğitimle Erzurum’un mesleki ve sosyal eğitimine, genç ve engelli eğitimine katkı sağlanması, Gözlemevi, Bilim Müze Doğa ve Eğitim Parkı Projesi ile Erzurum’un dünyada bir cazibe merkezi haline getirilmesi, Nanobilim ve Nanoteknoloji Merkezleri ve Merkezi Araştırma Laboratuvarlarıyla Türkiye’nin yüksek teknolojisine katkı sağlanması, Avrasya İpekyolu Üniversiteleri Konsorsiyumu ile dünya ve bölge üniversiteleri arasında liderlik, işbirliği ve uluslararasılaşmanın sağlanması, lisansüstü eğitimi ile “Üniversite Kuran Üniversite” misyonunu geliştirerek Türkiye ve Uzakdoğu, Ortadoğu, Orta Asya, ve Kafkaslar bölgesinde bilim insanı kaynakları -öğretim üyesi- yetiştirilmesine katkı sağlamak ve lisansüstü eğitimi merkezi haline gelmek, Sağlık Eğitim ve Araştırma Hastaneleriyle Erzurum’un bölge ülkelerine de hizmet veren bir sağlık merkezi haline getirilmesi gibi hedefler sıralanmaktadır (s.78-84).

20 Mart 2013 tarihinde yapılan “Kurtuluşunun 95. Yıldönümünde Erzurum” Panelinin açılış konuşmaları sırasıyla; Erzurum İktisadi Sosyal Araştırma ve Yardımlaşma Vakfı -ESAV- Genel Başkanı Veysel Karani Aksungur, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Derya Örs tarafından yapılmıştır. Bu konuşmalarda Erzurum kenti ve Kurtuluş gününün önemine değinilmiştir.

Veysel Karani Aksungur açılış konuşmasında, Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Erzurum’un tarihi, coğrafi, stratejik konumu dolayısıyla çok önemli bir şehir olduğunu belirterek, bu kentin zaman içerisinde yatırımlar açısından büyük sıkıntılar yaşadığına dikkat çekmiştir (s.87). Aksungur, Erzurum Kongresi’nin belki dünyadaki ilk sivil hareket olduğundan bahisle, “Erzurum Kongresi Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde toplanıyor ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına vesile oluyor. Erzurum Kongresi’nin kararları, kanun hükmünde kararlanmış. Misak-ı Milli dediğimiz sınırlar, Erzurum Kongresi’nde kabul ediyor ve son Osmanlı Mebusan Meclisinde tasdik ediliyor. Erzurumlu o zaman Erzurum’u düşünmüyor, İzmir’i düşünüyor, İstanbul’u düşünüyor, Anadolu’nun her tarafını düşünüyor. Dolayısıyla Allah onlardan bin kere razı olsun. İyi ki o ecdadın torunlarıyız” (s.88) demektedir ve Aziziye’de, 1.Dünya Savaşı’nda, Erzurum Kongresi safhasında Erzurum’un gösterdiği kahramanlıkları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulması aşamalarında Erzurumluların verdiği destek ve fedakârlıkları dile getirmektedir (s.89).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan Açılış Konuşmasında, Erzurum’u bir serhat şehri olarak nitelemekte ve serhat şehirlerinin tarihlerinin hem şanlı sayfalarına hem de hüznünlü sayfalarına sahip olduğundan bahisle, Erzurum için 1071 tarihli Malazgirt Meydan Muharebesinin bir dönüm noktası teşkil ettiğini, bu tarihten sonra Müslüman Türklerin Anadolu içlerine, Diyar-ı Rum’a doğru yavaş yavaş ilerleme kaydettiklerini belirtmektedir (s.91). “Erzurum bir serhat şehri. Modern dünya, modern zamanlar literatüründe artık serhat şehrinin bir önemi sözü konusu değildir. Anadolu’nun içinde bir şehrin konumu ne ise, herhangi bir düşman saldırısında Erzurum’un konumu da odur. Fakat kuruluşu itibarıyla 5. asrın başlarında da bu amaçla kurulmuştur. Şehir Anadolu’ya gelen Sasani saldırılarına karşı Roma İmparatorluğu’nun tesis ettiği bir şehir. 6. asrın ortalarında İslam fütuhatıyla artık Diyar-ı Rum’da bir cihat merkezi, gerçekten önemli bir üs. İslam

orduları için ve burada hem doğu istikametinde, hem de kuzey istikametinde pek çok akınların gerçekleştirildiği, akınlara zemin hazırlandığı bir kent. Zaman içerisinde pek çok saldırılara uğramıştır. Pek çok hüznü anları olmuştur. Serhat şehirlerinin özelliği budur. Tarihleri hem şanlı sayfalarla doludur, hem de hüznü sayfalarla sahiptir” (s.92). 1877-78, Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), 1914’de 1. Dünya Savaşı ve akabinde meydana gelen Rus işgali, daha öncesinde ise 1828-29 Savaşı’ndaki üç ayrı Erzurum esareti ve halkının Anadolu’nun içlerine başka taraflara göç etme durumlarından bahisle Prof. Beyhan, ülkemizin bir daha bu tür sıkıntılara uğramaması dileğinde bulunarak, Erzurum’u, ülkemizin kurtuluşunda emekleri geçen, kanlarını, canlarını feda eden kahramanlarımızı, şehitlerimizi, meçhul kalan kahramanları şükranla andıklarını ifade etmektedir (s.92-93).

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Derya Örs, Anadolu’nun aslında başlı başına bir destan, Erzurum, Sivas, Erzincan, Konya, Antalya’sıyla, doğusuyla, batısıyla, kuzeyi ile güneyi ile başlı başına bir insan hikâyesi olduğunu ifade ederek, Erzurum’un tarihi süreç içerisinde Türklerin Anadolu’ya ayak basışından itibaren çok defalar yıkımlara uğradığını, yeniden imar edildiğini, kente gelenlerin bu topraklara kendi damgasını vurduğunu belirtmektedir (s.95). “Erzurum örneğinden tarihe bakacak olursak, M.Ö. bilmem kaçınıncı bin yıldan başlayarak çok çeşitli kavimlerin geliş gidişleri, arada kimisine fetih, kimisine istila, kimisine işgal denilen pek çok tarihi olayların yaşanması ile beraber, Erzurum dediğimizde neredeyse 5-10 bin yıllık tarihi olan bir kadim şehirden bahsediyoruz” (s.96). Prof. Örs, anlamanın anmaktan daha üstün olduğuna işaret ederek, anma günlerinin daha anlaşılır, anlatılan sözlerin daha yerini bulur, bir bilinç ve şuur haline dönüşür şekle gelmesini sağlamak çabalarının çok daha mukaddes, çok daha değerli ve önemli olduğunun altını çizmektedir (s.97).

Ercan Demirci “Kuruluşundan 20. Yüzyıl Başlarına Kadar Erzurum Tarihi” başlıklı bildirisinde Erzurum’un yedi bin yıllık tarihine işaretlerle, kentin doğudan ve batıdan serhat şehri vazifesi gördüğünü, ticaret yolları üzerinde bulunan Erzurum’un tekrar ticaret ile kalkınabileceği ve bu şekilde göçlerin önlenebileceğine dikkat çekerek, Erzurum’un Cumhuriyetin kuruluşunda mihenk taşı olduğunu aktarmaktadır (s.101). Demirci Erzurum’u Anadolu coğrafyasının mümtaz yerleşim yerlerinden birisi olarak nitelemekte ve “Biraz önce Üstadımın da dile getirdiği gibi, Erzurum bir serhat şehridir. Erzurum bulunduğu coğrafyadan dolayı her zaman bir serhat şehridir... Erzurum sınırdadır. Sınırdan olmasından dolayı burada sürekli bir hareket vardır. Anadolu bir köprü ise, bu köprünün önemli

bir ayağı Erzurum'dur (s.103) ...Hepimizin İpek Yolu olarak bildiğimiz sadece ticaretin donanımı değil, ticaretle beraber sosyalitenin, kültürün, görgünün, gelenegin de bir nevi tevarüs ettiği, bir nevi hareket içerisinde olduğu bir alandır Erzurum" (s.103) ifadelerini kullanmaktadır.

İbrahim Ethem Atnur "İşgalden Kurtuluşa Erzurum" başlıklı bildirisinde, Erzurum'un bir serhat şehri ve Ruslarla ana kapışma merkezi olduğundan bahisle, 1914'de Ruslarla savaş başlayınca Erzurum ve ilçelerinde ortaya çıkan göç dramı ve Rus ordusu içerisindeki Ermeni askerlerinin Müslümanlara karşı kırım ve kıyımı hakkında bilgiler vermektedir (s.107). "Bu savaşlarla ortaya çıkan bir dram var. Göç var. Bu savaşların beraberinde ortaya çıkan nedense hep gözden kaçan bir şey var. Rus ordusu içerisindeki Ermeni çetelerinin ve Ermeni askerlerinin o bölgede ki Müslümanlara karşı kırım ve kıyımı var. Doğubeyazıt'tan başlayan Erzurum'un Hasankale, Oltu'ya kadar varan bir kırım var" (s.109). "1916 Ocak ayında Hasankale'den Erzurum'a doğru bir göç var. Kayıtlara baktığımız zaman Hasankale yolunda kar, tipi. Yol, insan ve hayvan cesetleriyle dolu. İnsanlar göç ediyorlar. Soğuktan öküzlere şişiyor. İnsanlar donuyor. Üstünden atlıyor insanlar. Böyle bir dram. Hasankale'den çıkanların Erzurum'a gelenlerin üçte biri yollarında ölmüş. Bir de Osmanlı ordusundaki erler özellikle redif dediğimiz askerler" (s.109-110). Göçü çok iyi anlatan bir Erzurum türküsü vardır. 'Göç göç oldu göçler yola dizildi'... 'Ağam nerden aşar bu yaylanın yolu'. "Gidenler yaylanın yolu nerden aştığını bilmiyor" (s.111). "Nihayet 12 Mart'ta Erzurum kurtarılıyor. Kazım Karabekir ve silah arkadaşları Erzurum'u kurtarıyor. Aslında kurtarılan pek bir şey yok. Coğrafya kalmış. Bir de duvar diplerinde ihtiyarlar, kimsesiz çocuklar. Şehirde ölümden başak bir şey yok" ... Atnur, şehrin bu şartlarda Erzurum Kongresi'ne hazırlandığını, bu ruh ve azim ile Cumhuriyete giden yolun açıldığını belirtmektedir (s.112).

Mukaddes Arslan "Erzurum Kongresi ve Tarihi Önemi" başlıklı bildirisinde, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında vatanın işgallere uğradığını, ülkenin büyük bir mağduriyet ve çaresizlik içerisinde girdiğini, her şeye rağmen bütün bu hadiselerin, aynı zamanda bir milletin var olması, dirilmesi, haykırması ve adeta küllerinden yeniden doğması anlamına da geldiğine dikkat çekmektedir (s.115). Ecdat, Evliya, Şüheda kenti olarak ve Erzurum Kongresi kararları ile vatanın bölünmez bütünlüğünü dile getiren ve tarihe kayıt düşüren kahraman kent olarak Erzurum'u tanımlayan ve Erzurum'un önemine vurgu yapan Arslan, Erzurum'da toplanan 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihli

Erzurum Kongresi'nin mahallî bir kongre olmasına rağmen, kongrede alınan kararların bütün vatani ilgilendirdiğini, bu kararların daha sonra Sivas Kongresi'nde teyit edildiğini, Milli Mücadele ve yeni bir devlet kuruluşu aşamalarında bu kararların etkin olduğunu belirterek, Erzurum Kongresi'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde kilometre taşlarından biri olduğuna işaret etmekte (s.123-124) ve "Erzurum Kongresi'nde mutlak hakikattir ki teşekkül eden topyekûn milli irade elbette ki ilahi irade ile bütünleşerek muvaffakiyete ulaşmıştır" ifadelerini kullanmaktadır (s.124). Erzurum Kongresi'ne doğu illerinden 63 delege katılmıştır. Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü yapılan dualarla saat 11.00'de açılmış, Erzurum Şubesi İdare Heyeti Reisi Erzurumlu Mehmet Raif Efendi tarafından açılış konuşması yapılmış, Mustafa Kemal Paşa Kongre Başkanlığı'na getirilmiştir (s.118-121). Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos 1919'da Kongre'nin kapanış konuşmasında, "Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" ifadelerini kullanmıştır. Kongre Siirt delegesi Hacı Hafız Cemal Efendi'nin okuduğu Kuran-ı Kerim ve Şiran delegesi Hasan Fehmi Efendi'nin yaptığı dua ile sona ermiştir (s.123).

Atıla Bedir "Erzurum'un Yatırım ve Gelişme Potansiyeli" başlıklı bildirisinde, Erzurum'un iktisadi sektörlerle birlikte, eğitim ve sağlık gibi sosyal birçok sektörde önemli üstünlüğü ve potansiyelinin olduğuna vurgu yaparak 1999-2012 yılları arasında, Erzurum'a yapılan kamu yatırımı tahsislerinin, muhtelif il yatırımları hariç, toplam kamu yatırımları içindeki payının, % 1 ile % 1,9 aralığında, ayrıca Ortaöğretimde okullaşma oranının % 55 civarında olduğunu ve bu oranla 81 il arasında 65.sırada yer aldığını belirtmektedir (s.131-132). "Erzurum, Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 1'ine karşılık gelen 780.847 kişinin yaşadığı, ülkemizin nüfus itibarıyla 26. büyük ilidir. Ancak geniş coğrafi alana sahip Erzurum, oldukça düşük nüfus yoğunluğuna ve 2011 yılı itibarıyla net göç veren yapıya sahiptir" (s.132). Bedir ayrıca; Erzurum'un önemli bir kültür, kış ve termal turizm potansiyeline sahip olduğu gerçeğinden hareketle; Erzurum Kalesi, Ulu Cami, Çifte Minare, Yakutiye Medresesi, Rüstem Paşa Bedesteni -Taşhan-, Tabyalar, Erzurum Kongresi gibi eşsiz tarihi ve kültürel değerleri bünyesinde bulunduran Erzurum'da kültür turizminin desteklenip geliştirilmesi, Erzurum ekonomisinde tarım ve hayvancılık sektörünün desteklenmesi, Erzurum'un Türkiye'nin doğusuna açılan yatırım, cazibe merkezi, ticaret kapısı haline gelmesi, tarihi ve kültürel bağlarımız olan İran, Azerbaycan ve Gürcistan'la dış ticaret imkânlarının geliştirilip güçlendirilmesi, daha gelişmiş bir Erzurum için, uygulanacak politikalarda

ve yapılacak yatırımlarda azami önem ve özenin gösterilmesinin yerinde olacağını kaydetmektedir (s.147-151).

“Panel Haberleri” kısmında, 1- Basın Haberleri (s.157), 2- Fotoğraflar (s.197) yer almıştır. Eserin “Ekler” kısmında yer verilen: 1- Atatürk’ün Sözlerinde Erzurum (s.219), 2- Şiirlerde Erzurum (s.223), 3- Erzurum Kent Bilgisi (s.241), 4- Fotoğraflarla Erzurum (s.263) bölümleri ise, eseri zenginleştirmiştir. “Dizin” eserin son kısmındadır (s.277).

Erzurum Anadolu coğrafyasının mümtaz yerleşim yerlerinden birisidir. Erzurum en eski çağlardan beri önemli ticari ve askeri yolların kavşak noktasında yer almıştır. Zengin akarsu kaynaklarına ve doğal savunma zeminine sahiptir. Erzurum adı, Erzen’in Selçuklular tarafından fethedilmesi üzerine, bu kelimeye Anadolu’ya ait olduğunu belirtmek üzere Rum kelimesi ilave edilerek, Erzen al-Rum denilmesinden kaynaklanmıştır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Erzurum; Kafkasya, İran, Anadolu üçgeninin ortasında bulunan tarihi, coğrafi, stratejik konumu itibariyle çok önemli bir şehirdir.

Erzurum üç büyük savaş, üç büyük işgal görmüş bir şehirdir. 1828-29 Rus işgalini görmüş, ikincisi 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi/93 Harbi neticesindeki göç ve son olarak da 1915’den sonra Rus işgaliyle birlikte oluşan bir göç hareketi var ki bu en dramatik olanıdır. Doğu Anadolu’da çok önemli bir kalemi olan bu vilayet; Anadolu’ya, Osmanlı’ya, Türk kültürüne yapılacak saldırılara göğüs germiştir. I. Dünya Savaşı ve işgaller, katliamlar, burada önemli tahribata sebebiyet vermiş; kent büyük göçlere sahne olmuş, bir taş yığını, harabe ve yangın yeri haline gelmiştir. 12 Mart 1918’de Erzurum, Türk ordusu tarafından kurtarılmıştır. Aslında kurtarılan pek bir şey yoktu. Geride sadece coğrafya ve bir de duvar diplerinde ihtiyarlar ve kimsesiz çocuklar kalmıştı. Şehirde ölümün sessizliği vardı. Şehir bu şartlarda Erzurum Kongresi’ne hazırlanmıştı. İşte bu ruh ve azim ile Cumhuriyete giden yol açılmıştı. Erzurum’un kurtuluşu Erzurumlular için önemli olduğu gibi, Türkiye için de önemlidir. Çünkü bu kentin kurtuluşu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Şüphesiz anlamak, anmaktan daha üstündür. Anma günlerinin daha anlaşılır, anlatılan sözlerin daha yerini bulur, bir bilinç ve şuur haline dönüşmesini sağlamak çabaları ise çok daha mukaddes ve çok daha değerlidir. 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919’da toplanan Erzurum Kongresi, İstiklal Savaşı, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin en önemli tarihi adımlarından birisidir. Erzurum Kongresinde alınan

kararlar; bütün ülkeye ümit ve kurtuluş ışıkları şuleleri saçan, kararları Sivas'ta taçlanarak Misak-ı Milli'yi oluşturan ve tarihi boyunca esaret kabul etmemiş bu milleti, yeniden bu süreçte şahlandıran bir sürecin mimarıdır. Erzurum Misak-ı Milli'nin doğduğu şehirdir. Fakat ismi konmamış bir çocuk olarak doğmuştur. Erzurum, Erzurum Kongresi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına başlangıç yaptığı gibi, yetiştirdiği bilim, tefekkür, sanat ve siyaset adamları ile de ülkenin gelişmesine ve kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Erzurum'un Türkiye'nin doğusuna açılan yatırım, cazibe merkezi, ticaret kapısı haline gelmesi yanında, daha yüksek ve sürdürülebilir bir kalkınma hamlesi açısından iktisadi, sosyal ve kültürel tüm kaynakların bir bütün olarak ele alınması ve bu alanlardaki üstünlüklerin ekonomik değere dönüştürülmesi gereği aşikârdır.

Ecdat, Evliya, Şüheda kenti Erzurum. Erzurum Kongresi kararları ile tarihe kayıt düşüren kahraman kent Erzurum. Erzurum, hem kahraman, hem gazi, hem de şanlı bir şehirdir. Erzurum Cumhuriyetin temellerinin atıldığı bir şehirdir. Erzurum Cumhuriyetin kuruluşunda bir mihenk taşıdır. Erzurum, tarihin yüklemiş olduğu misyonunu devam ettiren, bulunduğu coğrafyanın kilidi hüviyetinde, tarihin her hassas döneminde ön plana çıkan bir şehirdir. Erzurum sıradan bir il değildir. Erzurum bütün değerleriyle, bu millete, bu memlekete mal olmuş bir şehirdir. Erzurum hakikaten Türk kültürünün onsuz olmaz bir parçası ve bize dair derin kökleri olan bir yerdir. Erzurum, Türkiye'nin tarihine, siyasetine, kültürüne, sosyolojisine çok büyük entelektüel değerler katmış, tarih zenginliği olan bir şehir ve kültür merkezidir. Erzurum tarihi bir şehir değildir; tarihin ta kendisidir. Bu tarihi iyi anlamak ve ona sahip çıkmak bir vatan borcudur.

Elimizdeki eser, Erzurum'un yakın tarihine ayna tutuyor, geçmişine ve geleceğine dair görüşler sunuyor. Eser, "Erzurum ve Erzurum'un Kurtuluşu" alanında ortaya konulan fikirlere yer veriyor ve yeni bir bakış açısı getiriyor. Bu eserde Erzurum'un dünü irdeleniyor, bugünü mercek altına alınıyor, geleceği ise yeni yaklaşımlarla ortaya konuluyor. Dolayısıyla yayınlanan eserin, eklenen bölümleri ile zenginleştirilmiş olarak ufak çapta da olsa bir kaynak eser hüviyetinde Erzurum tarihi ve kültürüne katkı sağlayacağı düşüncesinde ve yakın dönem Türk tarihi ve kent tarihleri alan araştırmacılarına yardımcı ve yol gösterici kaynak bir eser olabileceği inancındayız.